

Slutrapport ang byggnadsarbeten i Hornborgastugan 2008.

Som en del av projektet ”Hornborgastugan – tidsbestämning och inredning” har byggnadsåtgärder vidtagits på stugans innerväggar samt i ladugården. Arbetet har pågått under perioden juni-oktober 2008.

Tiden som ska visas i Hornborgastugan har bestämts till perioden 1865-1875. Stugan beboddes då av en obesutten familj bestående av fem personer. Familjen ägde en ko och två getter, samt en eller två hönor.

Historik och faktaunderlag

Hornborgastugan på Skansen

Hornborgastugan flyttades till Skansen 1898. Arthur Hazelius var själv engagerad i insamlingen av stugan, möbler, föremål och textilier.

Det finns en akvarell som visar byggnaden på ursprunglig plats, men några fotografier, ritningar eller beskrivningar finns tyvärr inte. Att döma av akvarellen återuppbyggdes Hornborgastugan med samma typer av byggnadstekniker och material som den hade tidigare. Det är dock svårt att i detalj säga hur trogen man var originalet. Tex så har Hornborgastugan på Skansen sågade knutar, rimligen borde knutarna ha varit huggna på originalet.

I samband med flytten byttes stora delar av den timrade stommen i stugan, endast tre stockar i södra gavelröset återanvändes. Den panel som stugan hade togs bort och gavelfönstret minskades i storlek.

I en arbetsbeskrivning avseende flytten till Skansen anges att: ”Eftersom virket var utaf åren tärtdt måste en del utbytas mot nytt. Stenen är också flyttad. Spiseln är murad, fullkomlig i sin gamla form. Skorstenen är höjd 2 fot efter det af äldre personer på platsen sades, att den varit förut i den höjd den nu har. Spjället på skorstenen är det gamla. Stengolvna äro de gamla, äfven lagda efter ritning och numrering. Den list som finnes på dörr å fönster foder, är mycke gammal gjord, efter en list för något hundra år tillbaka. Fönstret på gaveln i stugan, hade på senare tiden blivit utbytt mot ett större. Nu är det gjort i sin förra storlek, enligt underrättelse, äfven togo vi mått af en annan fönsterkarm, på en gammal stuga i samma by.”

I ett brev till Hazelius framgår att fähuset ska ha ett innertak ”...3 tvärstockar som legat som (bärare) underrede för tak öfver koplatsen och på dem skall sedan läggas ett s.k. ”räfte” ... och å detta räftet läggas gammal halm som foder, löf, ris m.m. Utan detta tak skulle förresten aldrig korna berga sig för vintern.” En uppmätning gjord på Skansen 1914 visar detta innertak över ladugården.

Hornborgastugan står kvar på den plats som Arthur Hazelius valde. Inga större förändringar av byggnaden har genomförts sedan 1898. Underhållsåtgärder har gjorts vid ett flertal tillfällen.

Den största förändringen av byggnadens karaktär är att man 1968 putsade om stugans innerväggar. Då knackades all puts ned, men man ”lämnade lite originalputs (från 1898) vid hyllan”. Därefter nätades stommen med hönsnät och putsades med ett ca 2 cm tjockt lager av vad vi antar är en kalkputs (kan möjligen vara en KC-puts).

Vid de invändiga arbeten som genomförts 2008 återfanns de delar av originalputs som fanns kvar vid hyllan. En mindre skärva togs lös. Det är en fet kalkputs (verkar bestå av enbart kalk) som slagits direkt på den med hugg ruggade timmerstommen, i ett tunt lager av varierande tjocklek (1-3 mm). Putsen har ej efterbehandlats i ytan, man kan se dragen efter slevan. Därefter har putsen kalkstrukits/limfärgats i ett flertal lager.

Liknande stugor i trakten av Hornborgasjön

Följande uppgifter baseras på samtal med byggnadsantikvarie Thomas Carlqvist, Västergötlands museum.

Det finns endast tre backstugor av denna ålderdomliga typ från Hornborgatrakten bevarade. En står på ursprunglig plats, en har flyttats till fornbyn vid Västergötlands museum och den tredje finns hos oss på Skansen i Stockholm.

Eftersom underlaget är så litet kan man inte med säkerhet säga hur ”det brukade vara” i denna typ av miljö, men den vanligaste behandlingen av stugans innerväggar i trakten har varit lerklining som därefter limfärgats. Under slutet av 1800-talet kan man se att man börjat klistra tidningar, annonser och annat tryck på väggarna.

När det gäller fähusen och deras eventuella innertak konstateras att ingen av de bevarade backstugor som finns kvar idag, oavsett ålder, har haft något innertak. Den isolering som halmtaken ger anses vara tillräcklig.

Kulturhistorisk värdering

Hornborgastugan besitter ett högt kulturhistoriskt värde som tar sig uttryck i följande:

Museihistoriskt värde

Hornborgastugan flyttades till Skansen 1898 och var bland de första byggnaderna som sattes upp i området. Arthur Hazelius skötte själv korrespondensen vid insamlandet, stugan föll väl inom ramen för hans avsikt att samla in byggnader från olika landskap för att visa landsbygdens traditionella byggnadsskick. Insamlingen av byggnader, möbler och textilier gjordes med noggrannhet och eftertanke. Idag står Hornborgastugan kvar på sin ursprungliga plats på Skansen och byggnaderna är oförändrade. Byggnaderna, tillsammans med de lösa inventarierna, visar fortfarande den miljö som Arthur Hazelius skapade som ett exempel på en backstuga från Västergötland.

Byggnadshistoriskt värde

Hornborgastugan visar en ålderdomlig typ av backstuga. Den är en av endast tre som finns bevarade i Sverige idag. Två är flyttade, en står kvar på ursprunglig plats.

Bostaden är ett exempel på en ålderdomlig typ av boningshus. Till de ålderdomliga dragen hör att det är en enkelstuga och en ryggåsstuga vilket varit den vanligaste bostadstypen i Sverige. Att huset är litet, lågt och har små fönster och dörrar är också ålderdomliga drag.

Uppdelningen där stugan och boden är timrad medan fähus och lada är byggd av skiftesverk och sten visar hur man sparade in på virke där det ansågs möjligt. Detaljutformningen av halmtaket med torv har lokal anknytning till Hornborgabygden. Torv ligger på halmtaket på de delar där isolering var extra viktig medan ladan var ett kallt och mer ventilerat utrymme.

Stugan är möblerad som i större gårdars äldre stugor med en köksdel vid stengolvet och boningsrummet på andra sidan kronstången. Bostaden karaktäriseras av en sparsmakad utformning utan målade dekoration och med enkel utsmyckning av dörrar och fönster. Den stora spisen med både öppen eldstad och bakugn dominerar stugan. De ålderdomliga möblerna kommer från olika byar i Hornborgabygden. Den väggfasta möbeln med bur för hönsen visar hur människor och djur bodde tillsammans under vintermånaderna.

Socialhistoriskt värde

Hornborgastugan visar levnadsvillkoren för en obesutten familj i Västergötland vid slutet av 1800-talet. Den lilla skalan ger en bild av trångboddhet och knappa resurser. Fähuset är mycket litet och det visar levnadsvillkoren för familjens kreatur.

Sammanfattningsvis innebär detta att det kulturhistoriska värdet för Hornborgastugan är högt. Eventuella förändringar av miljön bör vara reversibla och göras i samråd med antikvariska enheten.

Antikvarisk diskussion

Inför 2008 års arbeten med Hornborgastugan har arkivmaterial och tidigare dokumentationer studerats.

Vid flytten till Skansen år 1898 kan man ana en ambition att göra byggnaden något äldre än det utförande den hade precis före flytten. Men man var trogen originalet i form, material och utförande. Stora delar av timmerstommen ansågs vara i för dåligt skick, men man timrade nytt med samma material och man behandlade timret på samma sätt som tidigare. Stenen flyttades med till Skansen, spisen kopierades, spjället återanvändes, stengolven märktes upp och lades tillbaka lika tidigare. Några saker ändrades: knutarna sågades, man kopierade förlagor från byn när det gällde dörr- och fönsterfoder och fönstret förminskades.

Innertak på fähusen var inte vanligt förekommande bland backstugor i Hornborgabygden, i alla fall inte vad vi idag kan se på de byggnader som finns bevarade. Innertaket på fähuset i Skansens Hornborgastuga är dock noggrant beskrivet i text och det är troligt att det också uppfördes 1898, då det finns med på en uppmättningsritning från Skansen 1914.

Eftersom Hornborgastugan är så oförändrad till sin karaktär har vi inför 2008 års arbeten valt att göra så små ingrepp som möjligt. Innertaket över fähuset har vi valt att återskapa, eftersom beläggen för att detta funnits, eller åtminstone varit menat att finnas, så länge byggnaden stått på Skansen. Tanken är att man ska kunna visa ladugården och poängtera hur litet det är, hur små och magra djuren måste ha varit, och även diskutera foderåtgång och vilken typ av foder som man hade åtkomst till.

Den stora förändringen av stugans karaktär genomfördes 1968, då den ursprungliga putsen knackades bort och ersattes med ett tjockare putslager. Då originalets utförande inte var känt vid ingången till 2008 års arbeten beslöts att befintligt putslager i stugan skulle vara kvar och endast lagas i. Hade vi känt till originalputsens karaktär redan innan hade beslutet antagligen blivit att vi hade putsat om stugan i likhet med originalputsens.

Eftersom tiden som ska beskrivas i Hornborgastugan är bestämd till 1865-1875 har vi beslutat att behålla väggarna vitmenade. Tidningar, annonser, tryck eller tapeter var i denna tid inte vanligt förekommande i denna typ av sociala miljö.

Genomförda åtgärder

Stuga

I samband med att halmtaket lades om åtgärdades också innertaket. Putsen som låg emot takbräderna togs då bort.

2008 har en ilagning med kalkbruk gjorts på putsen i anslutning till innertaket. Därefter har väggarna avfärgats med kalkfärg en gång samt med limfärg två gånger. Originalputsens (från 1898) vid hyllan har bestrukits med limfärg två gånger. Innertaket lämnas obehandlat och får mörkna med tiden.

Ladugård

Över ladugården har ett innertak av kluven, barkad gran lagts löst på de tre tvärstockar som sträcker över båsen. Dimensionerna på granen är desamma som till räftet. Taket är gjort enligt beskrivningen i brevet till Arthur Hazelius och uppmättningsritningen 1914.

Bilder

Hyllan där originalputsens från 1898 finns bevarad.

Detalj av originalputs, slagen direkt på putsen i ett varierande tjockt lager (1-3 mm).

Väggarna har lagats i och avfärgats med limfärg.

Innertaket över fähuset. Löst liggande räften av barkad och kluven gran har lagts på tre befintliga tvärgående bjälkar. På innertaket har foder av lövruskor lagts upp, i enlighet med beskrivningen i brev till Arthur Hazelius.